

MIROSLAV MICHELA-LÁSZLÓ VÖRÖS A KOL.

Rozpad Uhorska a trianonská mierová zmluva. K politikám pamäti na Slovensku a v Maďarsku

Bratislava, Historický ústav SAV, 2013. 336 p.

Historický ústav Slovenskej akadémie vied vydal v knižnej i v digitálnej podobe publikáciu s názvom *Rozpad Uhorska a trianonská mierová zmluva*. Ide o prácu, ktorá je z viacerých hľadísk zaujímavá a pri jej písaní sa uplatnil nový prístup.¹ Publikácia vychádza z príspevkov, ktoré odzneli v roku 2010 na stretnutí slovenských a maďarských historikov v Nových Zámkoch. Táto kolektívna monografia napísaná v slovenskom jazyku nevznikla podľa zaužívaných aspektov politických dejín. V prvom rade sa zaoberá reprezentáciou zániku Uhorska a Trianonskou mierovou zmluvou tak, ako sa uchovali v slovenskej a maďarskej kolektívnej pamäti. Práca monografického charakteru obsahuje päť kapitol. Hlavné aspekty, ktoré analyzuje, sú: osobitosti maďarskej a slovenskej historiografie, vzťah história a politikum, ďalej história a vzdelávanie, „ritualizácia verejného spomínania“ a prezentovanie štátnoprávnej premeny v rokoch 1918–1920 ako „kultúrnej traumy“. Novinkou je aj to, že ide o prvú knihu, ktorá sa pokúša vykresliť obraz o spomínaných aspektoch trianonskej problematiky na základe analýz slovenských a maďarských historikov. Okrem tejto knihy priestor pre túto problematiku ponúkal iba blok v časopise *Limes*, ktorý však minulý rok prestal vychádzať. Po zmene režimu sa v oboch štátoch objavilo veľa štúdií i monografií zaoberajúcich sa touto témou. Vzhľadom na dôležitosť otázky však treba v súvislosti so zánikom štátnych hraníc povedať, že výskum mentálnych procesov bude ešte zrejme dlhší čas dôležitou úlohou pre slovenskú a maďarskú historiografiu.

Pri odbornom a nezaujatom výskume maďarských dejín 20. storočia a udalostí, ktoré sa rôzne interpretujú, je veľmi dôležitá zrážka vnútorných (maďarských) a vonkajších (nie maďarských) prístupov. Aj toto môže pomôcť odstrániť stereotypy, mýty a nezodpovedné vysvetlenia, ktoré z verejných dejín často prenikli aj do odbornej historiografie. Pri spracovaní tejto témy ešte stále zohrávajú veľkú rolu interpretácie vychádzajúce z etnocentrických dejín a interpretácie zamerané na politické dejiny. Dnes sa už v oboch historiografiách čoraz častejšie uplatňu-

¹ Práca je v digitálnej podobe dostupná na nasledovnej adrese: <http://forumhistoriae.sk/documents/10180/286159/trianon.pdf>

je prístup založený na sebareflexii. (Medzi predstaviteľov kritického prístupu z maďarskej strany patria Ignác Romsics, Balázs Ablonczy a Miklós Zeidler. Zo slovenskej strany zastupujú kritický smer okrem iných László Vörös a Miroslav Michela). Cieľom tejto recenzie je takisto posilnenie kritického a naratologického prístupu. Práve naň upozorňujú aj autori predslavu – Miroslav Michela a László Vörös. Pri zostavovaní publikácie sa do popredia dostali otázky, či existuje „absolútna historická pravda“ a či sa dá v dvoch historiografiách opísať rovnakým spôsobom. Okrem toho zostavovatelia poukazujú aj na to, že v súvislosti s problematikou Trianonu sú veľké rozdiely medzi historiografickými tradíciami týchto dvoch národných historiografií (s. 11). Uvádzajú, že tento tematický okruh je oveľa komplexnejší než to občas tvrdí aktuálna politika, prípadne historici, ktorí sú ovplyvnení národným cítením a veria jedine v národnú historickú interpretáciu. Podľa zostavovateľov je mimoriadne dôležité komplexné spracovanie prameňov, prízvukovanie objektivity a prístup z viacerých hľadísk. Popri tom upozorňujú aj na terminologické a chronologické rozdiely. Kritická historiografia musí zohľadniť všetky tieto aspekty. V tom sa líši od národnej historiografie, podľa predstaviteľov ktorej existuje iba jeden správny opis a výklad dejín – jedny pravdivé dejiny, v ktorých sa do popredia dostávajú národné záujmy (s. 11). Zostavovatelia sa usilovali o to, aby namiesto spoločnej pravdy hľadali spoločné metodologické východiská a namiesto totožných výsledkov vytvárali spoločné interpretačné stratégie (s. 13). Štúdie sa nevenujú udalostiam veľkej politiky. Rozprávajú o príbehoch, ktoré o trianonskom komplexe vznikli za uplynulých deväťdesiat rokov a o ich mieste a pôsobení v rôznych kontextoch spoločenského života.

V publikácii je celkovo uverejnených pätnásť štúdií. Prvá kapitola má názov *Historické myslenie*. Táto časť sa spája predovšetkým so žánrom profesionálneho dejepisectva. Nájdeme v nej prácu Lászlóa Vörösa a Etiennea Boisserieho. V prvej štúdií publikácie László Vörös priniesol hodnotiacu analýzu maďarskej a slovenskej historiografie rokov 1918–1919. Nielenže podáva výsledky týkajúce sa týchto dvoch historiografií, ale ich aj porovnáva a analyzuje. Popri tom upozorňuje na viaceré názorové rozdiely a odlišné hodnotenia, ktoré sú medzi týmito dvomi stranami stále prítomné. Jeden základný rozdiel spočíva v tom, že v slovenskej historiografii predstavuje Trianon úzko chápaný pojem, čo je v protiklade s extenzívnym obrazom Trianonu v maďarskom chápaní. Podľa slovenského dejepisectva je Trianon iba symbolickou kodifikáciou už existujúceho stavu, ktorý sa spája s Martinskou deklaráciou podpísanou v roku 1918 a spolu s tým aj so vznikom Československa (s. 24). Faktom je, že v slovenských dejinách ústredným motívom sledovaných udalostí nie je Trianon, ale založenie československého štátu. Zároveň však nesmieme zabudnúť na slovenské mo-

nografie týkajúce sa Trianonu, ako sú napr. knihy od Medveckého, Houdeka či Hronského. Ďalší príspevok knihy, štúdia od Etiennea Boissierieho sa zaoberá problematikou Martinskej deklarácie. Po prehľade historických interpretácií slovenskej národnej deklarácie autor hľadá odpoveď na otázku, prečo sa až v nedávnej minulosti podarilo skončiť s charakterizovaním česko-slovenského štátu zo slovenského národného hľadiska a so zbytočnými spormi, ktoré vznikli ohľadne nerealizovanej autonómie? Hlavný cieľ však spočíva v zodpovedaní otázky, ako sa podarilo vyslobodiť martinské rozhodnutie z izolácie slovenskej národnej historickej naratívy (s. 66).

Kapitola knihy s názvom *Trianon ako politikum* obsahuje päť štúdií. Hoci tieto štúdie pristupujú ku skúmanej otázke z politického hľadiska, predsa nie sú klasickým opisom politických dejín. Štúdia Ignáca Romsicsa s názvom *Trianon a maďarské politické myslenie* skúma vznik interpretácií Trianonu v maďarskom politickom myslení 20. storočia počas troch dejinných etáp. Prvou etapou je horthyovské obdobie, druhú predstavujú koalíčné roky 1945–1947 a posledným časovým úsekom je Kádárova éra. Štúdia však odbočuje aj do obdobia po zmene politického režimu. Analýza Ignáca Romsicsa poskytuje jasný obraz o tom, aký vplyv malo politické myslenie jednotlivých období na názory dejepiscov, na procesy, ktoré viedli k zániku Uhorska či na posúdenie dôsledkov mierovej zmluvy. Slovenský historik Štefan Šutaj vo svojej štúdii s názvom *Trianon v historickej pamäti na Slovensku* ponúka čitateľovi do pozornosti význam historickej pamäte. Celú tému spája s otázkou etnickej identity, a tak podrobne prezentuje výsledky sociologických výskumov. Podľa nich etnické samozaradenie jednotlivca, jeho identita ako aj intenzita prežívania etnicity má silný vplyv na historickú pamäť, na interpretáciu dejín a na spôsob hodnotenia udalostí (s. 104). Štúdia Attilu Simona s názvom „*V tejto republike sa stal maďarský ľud národom...*“ sa zaoberá problematikou dejín menšín v období medzi dvomi svetovými vojnami. Prezentuje v nej svojrázny vzťah provládnych maďarských elít žijúcich v medzivojnovom Československu k Trianonu. Nezaobrá sa celou škálou maďarskej politickej elity na Slovensku, ale s aktivistickými smermi. Ilustruje v nej dvojitosť, ktorú pri otázke Trianonu prezentovala aktivistická politika. Zároveň poukazuje aj na to, akým spôsobom ju ovplyvňovalo oficiálne stanovisko československej vlády. Dôležitým prínosom jeho práce je, že ponúka náhľad na pestrosť maďarského politického života v medzivojnovom Československu.

Roman Holec sa zaoberá otázkou pamäte na Trianon, pričom ju skúma z nezvyčajných aspektov. Vo svojej práci skúma trianonský diskurz v slovenskej beletrii. Upozorňuje v nej na úlohu, ktorú zohrávajú literárne pramene pri formovaní historickej pamäte či v kanonizovaní interpretovania historických udalostí (s. 131). Cieľom štúdie nie je len poukázať na skutočnosť, ako sa prezentovala

trianonská problematika v medzivojnovnej slovenskej beletrii, ale aj rehabilitovať literatúru ako legitímny historický prameň (s. 150).

Poslednú štúdiu druhej kapitoly knihy s názvom *Apponyi a Trianon na stránkach slovenskej autonomistickej tlače v proej polovici 20. rokov 20. storočia* napísal Peter Macho. Uviedol v nej, že obraz Alberta Apponyiho v dobovej slovenskej tlači nesúvisí so 4. júnom 1920 a ešte menej so školskými zákonmi z roku 1907, ktoré sa prijali v čase, keď bol Apponyi ministrom osvety a školstva.

Ďalšia kapitola knihy má názov *Vyučovanie, učebnice a didaktika dejepisu*. Obsahuje tri štúdie, ktoré sa zaoberajú modernizáciou školského systému, modernizáciou učebníc dejepisu a výzvami didaktiky dejepisu. György Jakab sa zamýšľa nad anomickými (bezzákonnými) vzťahmi vo vyučovaní dejepisu v Maďarsku. V prvom rade upozorňuje na nedomodernosť vzdelávacieho systému v Maďarsku. Okrem očakávaní trhu práce sa venuje aj súvislostiam medzi demokraciou a vzdelávacím systémom, zmenám funkcie školskej výchovy ako aj vplyvom globalizácie. Rovnako sa za modernizáciu vyučovania dejepisu vyslovil aj Viliam Kratochvíl vo svojej štúdii s názvom *Multiperspektívita a jej funkcia vo vyučovaní dejepisu*. Svoju prácu začína citátom od Jérômeho Brunera, podľa ktorého cieľom výučby dejepisu je pomáhať žiakom vytvárať významy a učenie sa nemá sústreďovať len na zapamätanie významov (s. 179).² Autorom tretej štúdie v didaktickej časti knihy je Barnabás Vajda. Venuje sa výskumu trianonskej problematiky v československých učebniciach dejepisu od roku 1918 až po súčasnosť (s. 185). Autor upozorňuje učiteľov dejepisu a historikov na význam modernej výučby dejepisu, ktorý vplýva aj na otázky súvisiace s problematikou Trianonu. Okrem toho poznamenal i to, že v mnohých slovenských učebniciach dejepisu ešte aj dnes prevláda etnocentrický aspekt (s. 200).

V ďalšej kapitole knihy s názvom *Ritualizácia verejného spomínania* sa nachádzajú štyri štúdie. Miklós Zeidler píše o verejných prejavoch maďarského iredentizmu medzi dvomi svetovými vojnami. Analyzuje kľúčové pojmy revizionistickej ideológie a topoi. Autor charakterizoval iredentizmus ako terapiu trianonským šokom traumatizovanej spoločnosti, ako určitý „liek proti bolesti“ (s. 232). Štúdia Balázsa Ablonczyho skúma doteraz nedostatočne prebádanú problematiku historickej pamäte maďarských „utečeneckých spolkov“ medzi dvomi svetovými vojnami (s. 234). Autor prezentuje činnosť utečeneckých spolkov prostredníctvom piatich príkladov. Svoje úvahy prepája s koncepciou kultúrnej pamäte Jana Assmanna.³ Spoločná práca Józsefa Demmela a Miroslava Michelu sa zaoberá

² Bližšie pozri: Bruner, Jérôme: *The Culture of Education*. Cambridge, 1996. s. 58.

³ Bližšie pozri napr. Assmann, Jan. *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest, 2004.

pomníkom komárňanského rodáka Jánosa Tubu a miestom, ktoré tento pomník zaujal v pamäti maďarskej komunity na Slovensku. Prostredníctvom príbehu Tubovho náhrobného kameňa analyzuje otázku zániku monarchie v maďarskom menšinovom diskurze (s. 245). V záverečnej časti knihy s názvom *Zánik Uhorska a Trianonu ako kultúrna pravda* Éva Kovácsová v štúdiu *O traumatickej pamäti Trianonu* podrobila kritickej analýze Trianon ako traumatickú udalosť maďarských dejín 20. storočia. Podľa nej sa totiž stal Trianon kultúrnou traumou. Dagmar Kusá a Miroslav Michela sa zaoberali tým, akú úlohu zohráva kultúrna trauma a jej reprezentácia v politike verejného spomínania na Slovensku a v Maďarsku v etnických konfliktoch.

Táto publikácia predstavuje významnú inováciu aplikovaných prístupov a tiež metodologickú inováciu. Štúdie, ktoré skúmajú rôzne vrstvy trianonskej pamäte nemajú nič spoločné s tradičnými aspektmi. Neprevažujú v nich politické a diplomatické dejiny. Namiesto toho sa zaoberajú spoločenskými a kultúrohistorickými otázkami, ktorých skúmanie je v súvislosti s témou neodmysliteľné. Okrem toho upozorňujú na to, že je potrebné nazerať na dejiny z viacerých hľadísk, pretože to eliminuje národnú absolútnosť a metodologické nacionalizmy. Zdôrazňujú aj potrebu komplexnosti trianonskej problematiky. Hoci autori spracovali vo svojich štúdiách rôzne témy, každá práca sa usiluje o kritické skúmanie daného javu a namiesto zjednodušených vysvetlení sa v nich hľadajú hlbšie príčiny. Aj tým prispieva k tomu, aby sa otázka Trianonu nestala prameňom konfliktov, ale aby predstavovala východiskový bod pri odkrývaní a spracovávaní spoločných dejín oboch strán.

Ildikó Bajcsi

Preklad: Angelika Šrámková